

Башпанов О.Р.
М. Сапарбаев институты,
Алибаева Ж.С.
Парасат Колледжі, Шымкент, Қазақстан

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ФОРСАЙТ ПЕН КӘСІПКЕРЛІК ҚҰРЫЛЫМДАРДЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ

Алдыңғы бөлімдерде біз форсайт болашақты белсенді құрастырудың құралы ретінде кәсіпкерлік құрылымдардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың құралы (тәсілі) болып табылатындығын анықтадық. Мұндай белсенді конструкциялау инновацияларға негізделеді, сондай-ақ ұзақ мерзімді перспективада кәсіпкерлік құрылымдардың стратегиялық тұрақты және бәсекеге қабілетті дамуының базисін қалыптастыру бойынша ұзақ мерзімді шешімдер қабылдау мен іске асыруды қамтамасыз етуге бағытталған жинақталған зияткерлік капиталды, объективті және релевантты ақпаратты пайдаланады [1].

Бұл бізге инновациялық форсайт кәсіпкерлік құрылымдар менеджментінің негізгі құзыреттеріне негізделеді және болашақта бәсекеге қабілеттілікті сақтау және арттыру үшін қазіргі таңда бірегей бәсекелестік артықшылықтарды құруға мүмкіндік береді. Бәсекелестік артықшылықтардың бірегейлігі кәсіпкерлік құрылым өндіретін және іске асыратын өнімде тікелей немесе жанама түрде білдірілетіндіктен, Инновациялық форсайт бірінші кезекте кәсіпорынның инновациялық шешімдерді генерациялау қабілеті ретінде қарастырылады.

Мұндай инновациялық шешімдер кәсіпкерлік құрылымдардың жұмыс істеуінің жаңа қасиеттерін құруды қамтамасыз етеді немесе кәсіпкерлік құрылым өндіретін және іске асыратын өнімде жаңа қасиеттерді құруды ынталандырады.

Инновациялық шешімдер кәсіпкерлік құрылымдар үшін тікелей және жанама эконмикалық және экономикалық емес пайда әкеледі, ал бұл «бәсекеге қабілеттілік» ұғымының мәніне сәйкес келеді. Осылайша, біз жинақталған ұйымдастырушылық білімдер (зияткерлік капитал) мен негізгі құзыреттіліктерді іске асыру бола отырып, инновациялар кәсіпкерлік құрылымдардың дамуын қарқындатудың негізін қалыптастырады деп айта аламыз. Бұрын жүргізілген зерттеулерде біз бұл тезисті теория тұрғысынан да, кәсіпкерлік құрылымдардың стратегиялық бәсекеге қабілетті дамуын басқару тәжірибесі тұрғысынан да негіздедік. Айта кету керек, Инновациялық Форсайт процедуралары кешенінде қолданылатын инновациялар бірнеше негіздер бойынша жіктелуі мүмкін.

Сонымен, кәсіпкерлік құрылымдардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру тәсілі ретінде инновациялық форсайтты пайдалануды одан әрі әдіснамалық әзірлеу мақсатында барлық инновацияларды біз төрт негіз бойынша жіктеуді ұсынамыз:

- біріншіден, зерттеу объектісіне (кәсіпкерлік құрылымға) қатысты);
- екіншіден, зерттеу объектісінің (кәсіпкерлік құрылымның) қызметін ұйымдастыру түрлері мен тәсіліне қатысты);

- үшіншіден, кәсіпкерлік құрылымның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған одан әрі инновациялық шешімдер қалыптастырылатын ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелеріне құқық бойынша;

- төртіншіден, инновациялар мен инновациялық шешімдердің қабілеті бойынша кәсіпкерлік құрылым үшін пайда жасау (генерациялау).

Кәсіпкерлік құрылымдардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін пайдаланылатын инновациялық форсайт кешенін құрауы мүмкін инновациялардың бірнеше ұсынылған жіктелімдік схемасын қарастырайық.

Инновацияларды жіктеудің екінші бағыты зерттеу объектісі – кәсіпкерлік құрылым қызметінің түрлеріне қатысты жүзеге асырылады [2].

Белгілі болғандай, кәсіпкерлік құрылымның үш қызмет түрі - бұл өнім жасалатын негізгі (операциялық) қызмет, инвестициялық және қаржылық қызмет.

Көрсетілген қызмет түрлеріне қосымша, кем дегенде, бизнес-процестердің төрт түрі: негізгі, қосалқы бизнес-процестер; басқарудың бизнес-процестері, дамудың бизнес-процестері болып табылады.

Егер инновациялық шешімдер өнім өндіру технологиясының өзгеруіне (негізгі бизнес-үдерістің өзгеруіне, өнімнің жаңа тұтынушылық құндылығының қалыптасуына) ықпал еткен жағдайда, оларды өнім-бағдарланған инновациялар ретінде қарастыру қажет.

Егер инновациялық шешімдер өзге бизнес-процестерді өзгертуге бағытталса немесе ұйымдық, экономикалық немесе экологиялық болып табылса, оларды процесс-бағдарланған инновация деп есептеуге болады және керек. Зерттеу объектісіне қатысты және зерттеу объектісі қызметінің түрлеріне қатысты көрсетілген инновацияларды бөлу көбінесе шартты түрде, өйткені шағын және үлкен әлеуметтік-экономикалық жүйелер шеңберінде Өзгерістерді тұрақты қалыптастыру және оларды енгізу ретінде қаралатын инновациялардың мәні инвариантты қисынды аяқталған ғылыми санат ретінде қарастырылмайды.

Бірақ біз осы зерттеуде объект ретінде экономиканың нақты секторының кәсіпкерлік құрылымын қарастырамыз, одан әрі біз жіктеудің көрсетілген негіздерін ұстанатын боламыз.

Жіктеудің үшінші бағыты-бұл ғылыми зерттеулер, тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар мен әзірлемелердің нәтижелеріне құқық. Инновациялар мен инновациялық шешімдерді ғылыми, техникалық және технологиялық қызметті интеграциялаудың нәтижесі ретінде кәсіпкерлік құрылымдардың өздері де, бөгде ұйымдар да шығара алады [3].

Әзірлемелердің нәтижелері жалға (лицензиялар) берілуі не меншік құқығында кәсіпкерлік құрылымға (патенттер) тиесілі болуы мүмкін, бұл ретте инновациялық шешімнің құқық иеленуші өзі жүргізе алмайды, бірақ мердігерлік жұмыстарға (қосалқы мердігерлікке) немесе ғылыми-техникалық аутсорсингке бере алады.

Инновациялық шешімдерді өзіндік өндіру тәуекелдері тұтастай алғанда бұрын жүргізілген іздестірулердің бөгде нәтижелерін сатып алу тәуекелдеріне тең. Меншікті іздестіру зерттеулерін жүргізу тәуекелдері де мердігерлік немесе

үшінші тарапқа аутсорсинг жағдайында іздеу зерттеулерін беру тәуекелдерімен салыстыруға болады.

Сонымен қатар, басқа жағдайда да құпия ақпараттың жоғалуы, іздестіру нәтижелеріне құқықтардың даулануы, елеулі экономикалық шығындарға әкелетін іздеу зерттеулерінің гипотезаларының бастапқы қатесі болуы мүмкін. Инновацияларды жіктеудің төртінші бағыты – бұл олардың кәсіпкерлік құрылым үшін пайда жасау қабілеті.

Кәсіпкерлік құрылымға қандай да бір пайда әкелмейтін инновацияларды біз қарастырмайды, себебі бұл бәсекеге қабілеттіліктің мәніне қайшы келеді.

Негіз және пайда әкелу қабілеті бойынша біз инновацияларды тікелей және жанама экономикалық пайда құрушы ретінде және экономикалық емес пайда құрушы инновациялар ретінде қарастырамыз.

Тікелей экономикалық пайда өнімді өндіру технологияларын жақсарту, яғни өнімде жоғары қосылған құн жасайтын жаңа тұтыну құндылықтарының пайда болуы есебінен құрылады. Жалпы, инновациялар теориясында өнімде жаңа тұтыну құндылығын құру әрқашан жоғары қосылған құн көзі ретінде қарастырылады. Біз осымен келіспеуге мүмкіндік береміз, өйткені жекелеген инновациялар керісінше қол жетімділік қасиеті арқылы сипатталатын тұтынушылық құндылықтарды жасауға бағытталуы мүмкін.

Қол жетімді өнім салыстырмалы түрде төмен бағамен сипатталады, бірақ инновациялық шешім өнімнің қол жетімділігін арттыруға ықпал еткендіктен, бұл өнім енді қысқартылмаған, бірақ сатып алушылардың кеңейтілген шеңберімен сатып алынуы мүмкін.

Бұл өз кезегінде кәсіпкерлік құрылымның инновациялық бағдарланған қызметтен экономикалық пайдасын арттырады.

Жанама экономикалық пайда кәсіпкерлік құрылым кіші жүйелерінің жұмыс істеу сипаттамаларының өзгеруі есебінен немесе бизнес-процестердің негізгіден өзгеше сапалы өзгеруі есебінен құрылады. Өнімде іс жүзінде жаңа қосылған құн құрылмайды, бірақ өзгерістерге кәсіпкерлік құрылымның ішкі ортасы ұшырағандықтан, ал бұл өзгерістер қандай да бір ресурстың шығын деңгейін қысқартуға мүмкіндік береді, тиісінше жанама экономикалық пайда болады.

Тікелей және жанама экономикалық пайдалардан басқа, кәсіпкерлік құрылымдар инновациялық шешімдерді құрудан және іске асырудан экономикалық емес пайда ала алады.

Іздеу зерттеулерінің және ғылыми-техникалық іздестірулердің нәтижелері материалдық емес актив және goodwill элементі немесе кәсіпкерлік құрылымның имиджі болуы мүмкін, өзі материалдық емес активтер мен іскерлік беделдің болуы белгілі бір сәтке дейін тікелей немесе жанама экономикалық пайда әкелмейді.

Кәсіпкерлік құрылым контрагенттермен белсенді өзара іс-қимыл жасай бастағанда не нарықта белсенді дами бастағанда, онда материалдық емес активтерді пайдалану, сондай-ақ іскерлік беделдің немесе беделдің болуы экономикалық емес пайданы тікелей немесе жанама экономикалық пайдаға айналдыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, жоғарыда айтылғандардың негізінде кәсіпкерлік құрылымның қызметіне тікелей жатқызылуы мүмкін инновациялар мен инновациялық шешімдер кәсіпкерлік құрылымның өзі шығарған, сондай-ақ басқа ұйымдардан сатып алынған және қосымша пайда алуды генерациялауға қабілетті өнімді немесе үдерісті жаңашылдықтар болып табылатынын біз түйсінеміз.

Макро-және микро деңгейлі инновациялар шексіз болып табылмайды және өзара іс-қимыл жасайды, соның есебінен шағын және үлкен, сондай-ақ ұлттық әлеуметтік-экономикалық жүйелердің ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілігі құрылады.

Бұл инновациялар болашақты белсенді құрастыруға бағытталған жағдайда, олар жеке кәсіпкерлік құрылыммен іске асырылуы мүмкін инновациялық форсайт кешенін құрайды.

Кәсіпкерлік құрылымдардың стратегиялық бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін инновацияның өзі де бәсекеге қабілеттілікке ие болуы тиіс. Бәсекеге қабілеттілік инновацияның өзінде нарықта басқа да ұқсас инновациялармен бәсекелестікке төтеп беруге мүмкіндік беретін техникалық, экономикалық, ұйымдастырушылық көрсеткіштердің жиынтығы ретінде қарастыруға тұр.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Сизов В.С. Форсайт: понятие, задачи и методология // Вопросы новой экономики. 2012. № 2. С. 11–27.
2. Крюков С.В. Форсайт: от прогноза к формированию будущего // Terra Economicus. 2015. Том 8. № 3-2. С. 7–17.
3. Международный научный семинар «Форсайт и научнотехническая и инновационная политика: лучший опыт» // Форсайт. 2015. № 4. С. 79–87.